

ERETNALI BEYLİĞİNİN PARALARI

MEHMET ÇAYIRDAĞ

Cengiz-Moğol İmparatorluğunun bölümlerinden olup bu devletin İran, Irak ve Anadolu kolu olan İlhanlılar'ın Anadolu vâlileri ve kumandanları, Anadolu'da kendilerinin hükümdar olacağı müstakil bir devlet kurmak sevdası ile sık sık isyana kalkışıyor, bu isyanlar hemen her zaman İlhanlı Sultanları tarafından kanlı şekilde bastırılıyor, bu arada olan hadiselerin geçtiği Anadolu'daki mazlum halka oluyordu. Anadolu Türkleri, isyana kalkışan bu vâli ve tayin edilen diğer idareciler tarafından zâlimane şekilde soyulduğu gibi, bu isyanları bastırmak üzere Anadolu'ya giren İlhanlı ordusunun kanlı kıtalları ve aldıkları ağır vergileri ile de perişan hâle düşüyordu. Bu dönemde (XIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIV. yüzyılın başı) güya idarede bulunan, İlhanlılar'ın tayin ettiği sözde son Selçuklu sultanları da metbularının isteklerine boyun eğmekten ve hatta kendileri de onlara iştirak etmekten başka bir şey yapamıyorlardı. Bu sırada Moğollar'a karşı Anadolu'nun istiklâl mücadelesini, başta Karamanoğulları olmak üzere Anadolu'da teşekkül eden beylikler veriyor, yaptıkları savaşlarla dağları, taşları kanları ile suluyorlar, sıkışıklarında da Mısır'daki Türk Memluklu Devleti'nden medet umuyorlardı.

İlhanlılar'ın son Anadolu vâlilerinden olup, aynı zamanda onların önemli devlet adamı Emir Çoban'ın oğlu olan Demirtaş (Timurtaş), selefleri gibi Anadolu'da istiklâl sevdasına düşmüş, bunu ilân etmek için de, devrin âdeti gereğince, Kayseri'yi kendisine merkez yaparak¹ kendi adına hutbe okutup sikke kestirmiştir². Hicrî 722, Milâdî 1322 yılında vukua gelen bu teşebbüs neticesi bastırılmış olan sözkonusu sikkelerden örneklerin henüz ele geçmemiş olduğu zannediliyorsa da, bazı koleksiyonlara girmiş bulunan, yüzünde daire içinde Kelime-i tevhid ve etrafında Dört Halife'nin isimleri, ar-

¹ Kerimeddin Mahmud Aksarayî, *Selçukî Devletleri Tarihi (Musameretü'l-Ahyar)*, Yay. M. Nuri Gençosman-F. N. Uzluk, Ankara 1943, s. 344.

² Ord. Prof. İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Belleten*, C. XXXI, S. 121-124, 1967, s. 625, N. 14; Prof. Dr. Faruk Sümer Anadolu'da Moğollar, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, 1969, S. I, s. 86. Demirtaş'tan önce isyan eden kumandanlardan Baltu ve Sülemiş için bkz. Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 617-618, 624, 625; Sümer, a.m., s. 66-69.

kasında yine daire içinde "Sultan El-İslâm Muzaffer/Ed-dünya ve'd-dîn/Halled Allahü mülkühu/Duribe..." yazılı olup senesi yazılmamış bulunan, darb yerleri olarak Kayseri, Kırşehir, Aksaray ve Samsun illerinin yazılı olduğu gümüş sikkelerin Demirtaş'ın bastırmış olduğu sikkeler olması ihtimal dahilindedir (Resim 1, 2). Demirtaş'ın burada kullanmış olduğu "Sultanü'l-İslâm" unvanı onun dinî yönünü ortaya koymaktadır. Zira devrinin kaynakları Aksarayî ve Eflâki'nin de belirttiği gibi³ etrafına zamanın meşhur din âlimlerini toplamış ve kendisini "Mehdi-i âhir zaman" (insanları son zamanda dine ve doğru yola döndürecek kimse) ilân etmiştir. Yine her iki kaynağa göre o çok adaletli, dindar, ahlaklı, keramet sahibi idi ve şarabı yasaklamıştı. Aksarayî ondan "âdil hükümdar", "cihan padişahı", "sultan" olarak bahsetmekte ve birçok övgülerde bulunmaktadır. Sikkede geçen "Muzaffereddin" unvanı ise onun Anadolu'da kazandığı başarılarla ilgili olmalıdır. Demirtaşın unvanının "Alaaddin" olduğu da belirtiliyor ise de⁴ başka örneklerde görüldüğü üzere bir şahsın birden fazla unvanı kullanmasının mümkün olduğu gibi ayrıca nakledilirken de hata yapılmış olabilir. Nitekim sahte Selçuklu sultanı Siyavuş (Cimri)'nin unvanının, kaynaklarda "Gıyaseddin" olduğu belirtilmişken, onun bastırdığı sikkelerinde unvanının "Alaaddin" olduğu görülmüştür.

722/1322 yılında istiklâlini ilân etmiş olan Demirtaş'tan, aynı tarihli Kayseri'deki bir çeşme kitabesinde hiç bahis bulunmazken, 723/1323 tarihli Samsun'daki bir mescit kitabesinde hâlâ ondan "Noyn" (Moğol prensi veya kumandanı) olarak bahsedilmekte ve aynı kitabede Sultan Ebu Said'in ismi geçmektedir⁵.

Demirtaş'ın bu isyanı babası Emir Çoban tarafından 724/1324 yılında bastırılmış, kendisine destek olan emirler cezalandırılmış, ancak babasının itibarı sebebi ile Sultan Ebu Said tarafından affedilerek tekrar Anadolu vâilîğine iade edilmiştir. Fakat o hiç bir zaman istiklâl sevdasından vazgeçme-

³ Aksarayî, s. 351-354; Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, İst. 1973, C. II, s. 328-330. Demirtaş'a ait olabilecek olan bu sikkeler Alanya'da sayın Ömer Diler'in ve Balıkesir'de Tuncer Şengün'ün özel koleksiyonunda bulunmaktadır. Verdikleri bilgiler için teşekkür ederim.

⁴ Uzunçarşılı, a.m., s. 641, N. 64.

⁵ a.m., s. 643; Mehmet Çayırdağ, "Niksar Tokat Gümenek ve Kayseri Palas'ta üç kitabe", *Belleten*, C. LVI, S. 218, s. 86, 87. Kayseri'deki kitabenin okunamayan kısımlarında yer itibarıyla "sultan" isminin bulunması mümkün değildir. Her iki kitabede de Mevlevî Mehmed'in ve babası Mahmud'un isimleri dikkat çekicidir.

miş, Anadolu'da nüfuzunu kuvvetlendirmek için beylikler üzerinde tecavüz ve işkencelerini devam ettirmiş, Selçuklu hânedanını ortadan kaldırmıştır. Nihayet Sultan Ebu Said ile araları açılan babası ve kardeşlerinin bu sultan tarafından öldürülmeleri üzerine sıranın kendisine geldiğini gören Demirtaş 727/1327 tarihinde, Anadolu'da yerine kayın biraderi Uygur asıllı Emir Eretna'yı bırakarak⁶ Mısır'a, Memlûklular'a iltica etmiş, orada İlhanlılar'ın baskısı ile öldürülmüştür.

ALAADDİN ERETNA

Orta ve Doğu Anadolu'da, Sivas, Kayseri, Tokat, Amasya, Bayburt Samsun, Gümüşhâne, Erzincan, Erzurum, Malatya, Niğde, Aksaray, Konya ve Ankara şehirleri ile bu şehirler civarında İlhanlılar'ın yerine bir beylik kuracak olan ve Moğollar'ın Anadolu'daki yüzyıllık işgal ve zulümlerine son veren Emir Eretna, beyliğe ilk adımını bu şekilde atmış oluyordu. Bu tarihten sonra, Anadolu'ya tayin edilen diğer İlhanlı vâlileri zamanında da siyasi kâbiliyeti ile Anadolu Vâliliği vekâletine devam eden Eretna, İlhanlılar'ın son Anadolu vâlisi olup, daha sonra Bağdad merkez olmak üzere kendi adına bir devlet (Celayirliler) kuracak olan Şeyh Hasan Celayir'e de vekil olarak uzun yıllar aktif idaresini ve devletini teşkilatlandırmayı tebirlice sürdürebilmiştir. Yukarıda bahsi geçen Demirtaş'ın Mısır'da öldürülmesinden ve bilhassa 736/1335 yılında Sultan Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra ortaya çıkan Demirtaş oğlu Şeyh Hasan'ın Celayir Şeyh Hasan'ı 1338 yılında mağlup etmesi üzerine Eretna Demirtaş oğlu Şeyh Hasan'a tâbi olmayı reddedip müstakil hareket etmeye başlamıştır. Ancak ataları gibi çok şeci hareket eden Demirtaşlı Şeyh Hasan'dan ve son İlhanlı sultan ve emirlerinin tecavüzünden korunmak ve bu arada ülkesine sık sık saldırarak zarar veren ve kendisine ait Darendeyi de ele geçirmiş bulunan Dulkadıroğlu Karaca Bey'e karşı olmak üzere kuvvetli bir hâmi arayarak 738/1338 yılında elçisini (Kayseri kadısı) Mısır Memlûklular sultanı Melik Nâsır Muhammed'e gönderip memleketini onun naibi sıfatıyla idare etmek istediğini bildirmiştir. Sultan'ın bu talebi kabul edip ona Anadolu nâibliği menşurunu göndermesi üzerine Eretna, devrinin âdeti gereği hutbeyi Melik Nâsır adına okutmuş ve sultanın adına kestirdiği sikkelerden örnekleri de Mısır'a, Kahire'ye göndermiştir⁷. Bu sikkelerden bugüne kadar ele geçen olmamıştır. Bunları herhalde Memlûklular'da,

⁶ Uzunçarşılı, s. 632.

⁷ Doç. Dr. Kemal Göde, *Eretnalılar*, Ank. 1994, s. 45, N. 184, 185. Sayın Göde Eretnalılar hakkında doktora tezi olarak müstakil ve son çalışmayı yapmıştır.

En-Nâsır'a ait sikkeler arasında aramak lazımdır. Ancak tabii ki Sultan adına kesilen bu sikkelerin darp yerleri Kayseri, Sivas gibi Eretnalılar'ın şehirleri olacaktır. Bu dönemde bir özellik olarak, diğer beyliklerde de görüldüğü gibi sikkelere, sikkeyi sultan adına bastıran beylerin adının yazılmamış bulunması bunları kolayca tefrik etmeyi zorlaştırmaktadır. Buna benzer durum Eretnalılar'la çağdaş beylik Karamanoğulları'nın Melik Nâsır adına 715 tarihinde Ermenak'ta, 716 tarihinde Lârende'de, 719 ve 721 tarihlerinde Alâiye'de ve 730 tarihinde Beyşehir'de bastırdıkları gümüş sikkelerde görülmektedir⁸. Bu sikkelerde Karamanlı Beylerin adları geçmemektedir. Halbuki müşterek sikkelerde genellikle kaide, sikkeye, tâbi olunan sultanla birlikte, sikkeyi bastıran melikin de adının yazılmasıdır. Herhalde bunlar İlhanlı korusundan böyle yapmışlardır. Eretna'nın da Karamanlılar gibi bastırmış olduğu bu sikkelere adını yazdırmamış olması mümkündür. Bu sebeple de şimdiye kadar bunlar gözden kaçmış olabilir.

Eretna 738/1338 yılında tâbiyetlerine girerek adlarına hutbe okutup sikke kestirdiği Mısırlılar için kabul etmiş olduğu bu taahhüdünden 740/1339-40 yılında vaz geçmiş, bunu öğrenen Memluklu Sultanı Melik Nâsır da onu cezalandırmak üzere Halep Vâlisine, Eretna'nın merkezi Sivas'a kadar akınlar yaptırarak yağmalarda bulundurmıştır. Bunun üzerine Eretna elçisini derhal Kahire'ye, kıymetli hediyelerle göndererek, Melik Nâsır'a, taahhütlerini yerine getireceğini bildirmiştir⁹. 1341 yılında vefat eden Melik Nâsır'dan sonra 1342 yılında sultan olan oğlu İmadeddin İsmail'e de elçi gönderen Eretna, Ona da tâbiyetini arz edip Anadolu naibliği için menşur istemiştir¹⁰.

Burada konumuzla ilgili dikkat çekici çok önemli bir durum ortaya çıkmaktadır. Yukarıda görüldüğü gibi Eretna, 738/1338 yılından 743/1343 yılına kadar Memluklular'a tâbi ve bu tabiiyetin icabı olarak onlar adına hutbe okutup sikke kestirirken, 736/1335 yılında vefat eden son büyük İlhan Ebu Said Bahadır Han'dan sonra, saltanatı peyderpey ele geçiren İlhanlı emirlerinin kuklası durumunda olan ve onların sırasıyla hükümdar ilân etmiş ol-

⁸ Cüneyt Ölçer, *Karamanoğulları Beyliği Mâdenî Paraları*, İst. 1982, s. 37-39, 43, 49, 50; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, İst. 1971, C. I, s. 258; Garo Kürkman-Ömer Diler, *Alâiye Paraları*, İst. 1981, s. 64-66.

⁹ Makrizî, *Kitabü's-Sülûk*, Kahire 1941, C. II, s. 490, 494; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas-Kayseri dolaylarında Eretna Devleti", *Bellekten*, C. XXXII, S. 126, s. 167; Sümer, a.m., s. 104; Göde, a.e., s. 46, 59, 50.

¹⁰ Makrizî, s. 635; Uzunçarşılı, s. 168; Sümer, s. 104; Göde, s. 51, 52.

dukuları son sözde İlhanlı Sultanları adına da Eretnalı şehirlerinde aynı tarihlerde sikkeler bastırılmıştır. Nitekim bunlardan Muhammed Han adına 738/1337-38 yılında Ankara (Engüriye), Amasya, Bayburt, Erzurum, Kayseri, Kırşehir, Mâden, Samsun, Sivas ve Tokat'ta 739 yılında Erzincan'da (aynı Hanın 737 yılında da Bayburt, Maden ve Samsun'da basılmış sikkeleri bulunmaktadır); Toga Timur adına 739 yılında Akşehir, Engüriye, Erzincan, Kayseri, Kırşehir, Konya, Maden ve Samsun'da, 740 yılında Erzincan ve Samsun'da, 741 ve 742 yıllarında yine Samsun'da; Satı Beğ Han (Hâtun) adına 739 yılında Antalya, Avnik, Erzurum, Bayburt, Tokat ve Sivas'ta, 740 yılında Bayburt ve Samsun'da; , 742 yılında Tokat ve 743 yılında Samsun'da; Cihan Timur adına 739 yılında Erzurum, Harput, Cezire ve Hısın'da, 740 yılında Erzincan ve Erzen'de; Süleyman Han adına 740 yılında Bayburt ve Mardin'de, 741 yılında Erzurum ve Kiği'da, 742 yılında, Aksaray, Engüriye, Erzurum, Kayseri, Kırşehir, Konya, Maden ve Sivas'ta, 743 yılında Erzurum ve Maden'de; Anuşirvan adına tarihi silinmiş olarak Bayburt'ta ve 746 da Kiği'da basılmış sikkeler görülmüştür¹¹. Bütün bunlardan Eretna'nın 738 ve 743 yılları arasında hem Memluklular (örnekleri görülmedi) ve hem de İlhanlılar adına para bastığı anlaşılmaktadır. Aşağıda görüleceği üzere Eretna ayrıca 742 ve 743 yıllarında kendi adına da sikkeler bastırmağa başlamıştır. Bu durum son Selçuklu sultanları zamanında da hem kendi ve hem de İlhanlı sultanları adına Anadolu'da para bastırılmış olması ile benzerlik göstermektedir¹². Belki de Mısırlılar yukarıda bahsi geçen 740 yılındaki itirazlarını Eretna'nın bu şekilde İlhanlılar adına para bastırması üzerine yapmışlardır.

¹¹ Mehmed Mübarek, *Meskukat-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu*, Kısım-ı salis, Kos. 1318, s. 154-187; Artuk, C. II, s. 806-814; Tuncay Aykut-Şevket Pamuk., Ak Akçe, İst. 1996, s. 102-120, 207-222. Mehmed Mübarek, 745 senesinden itibaren Erzincan (altun), Kayseriye, Sivas, Bayburt ve Maden Şehir'de Eretna adına basılmış Uygur harfli sikkeleri, yanlışlıkla İlhanlı Süleyman Han'a ait olarak neşretmiştir. Süleyman Han'a ait Kayseri Müzesinde envanter no. 1200 ve 75/139 da 742 Mâden, 5912, 72/1423, 75/134-138, 195 te tarihi silinmiş Mâden; 75/126 da 742 Sivas, 75/129, 131 de tarihi silinmiş Sivas; 6309/10 a 742 Aksaray, 4899 da tarihi silinmiş olup Tokat'ta basılmış sikkeler bulunmaktadır. Müzedeki 75 yılı envanter numarası ile başlayan Süleyman Han sikkeleri Kırşehir Definesi olup genellikle 742 tarihlidir. Yine aynı müzede bulunan 85/134-3113 envanter numaralarında kayıtlı, çoğunluğu son Mardin Artuklularından Melik Sâlih (712-766), Melik Mansur Ahmed (766-769), Melik Muzaffer Davud (769-778) ve Melik Zâhir İsa (778-809) ya ait üç bin sikkelik define içinde Süleyman Han'a ait üç tip, bir kısmı Moğol-Uygur'ca yazılı, okunabilen darb yerleri Mardin, Amid ve Tebriz olan dokuz yüz civarında sikke bulunmaktadır.

¹² Mehmet Çayırdağ, "Anadolu Selçuklu şehirlerinde basılan ilk İlhanlı sikkeleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 46, s. 185-190.

Eretna'nın Orta ve Doğu Anadolu'ya sâhip olup Memlûklular'dan destek aldığı görülen İlhanlı ümerasından Çoban'ın torunu, Demirtaş'ın oğlu Şeyh Hasan, bu ülkeyi kendisine ait sayarak, bu sebeple hazırladığı orduyu, kendisinin hükümdar yaptığı son İlhanlı sultanı Süleyman Han kumandasında, İran'dan Anadolu'ya, Eretna üzerine göndermiştir. Eretna da karşılık olarak İlhanlı ordusunu Sivas-Erzincan arasında bulunan Karanbük mevkiinde karşılamıştır. Burada yapılan büyük savaşta önce Eretna mağlub olma durumuna düşmüşse de sonradan âni bir teşebbüsle büyük bir zafer kazanmış, İlhanlı ordusu dağılmış ve kaçan Sultan'ın bütün ağırlıkları Eretna'nın eline geçmiştir (744/1343)¹³. Bu zaferle Eretna tamamen müstakil hâle gelip hiçbir tarafa bağlı olmaksızın sultan olarak idareye başladığı gibi, 1243 yılında yine aynı çevredeki Köseadağ'da Selçuklu ordusunun Moğol ordusu karşısındaki bozgunundan itibaren Anadolu'da tam yüz yıl devam eden Moğol işgalini de silmiş, bir bakıma o bozgunun intikamı alınmıştır. Böylece devrinde millî kahraman hâline gelen Eretna'nın yine bu zaferi ile, Eretnalılar'la birlikte varlıklarını sürdüren, Osmanlılar dâhil Anadolu Beylikleri daha serbest hareket etme imkânına kavuşmuşlardır. Eretna'nın 1343 yılında bu şekilde tam müstakil olarak başlayan saltanatı, 1352 yılındaki ölümüne kadar on yıl sürmüştür¹⁴.

Alaaddin Eretna'nın kendi adına bastırmış olduğu sikkelerini üç tipe toplamak mümkündür. Bunlardan birinci gurup, 744/1343 yılında vukuu

¹³ Uzunçarşılı, s. 169; Sümer, s. 105; Göde, s. 51-57. Demirtaş'ın oğlu olup, Şeyh Hasan Celayirden "küçük" lakabı ile ayrılan Şeyh Hasan, Karanbük savaşından kısa süre sonra öldürülmüştür. Zâlim ve kötü huyları ile tanınan Şeyh Hasan'ı karısı adamlarına öldürtmüştür. Demirtaş'ın Anadolu Vâililiği dönemindeki emirlerinden olması gereken, 728/1328 yılında ölen ve Kayseri'de İlhanlı mimarı Kaluyan'ın yapmış olduğu türbesi bulunan Emir Şahab Bey'in, aynı türbede medfun karısı Kutluğ Tekin Hatun'un, bu Şeyh Hasan'ın Emir Bayram isimli oğlunun kızı olduğu, mezartaşı kitabesinden ve vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır. Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de XIV. ve XV. yüzyıllarda iki emir ailesi, Emir Zahireddin Mahmud ve Emir Şeyh Celebi, Vakıflar Dergisi, S. XXVII, s. 136, N. 20, resim 11.

¹⁴ Eretna'nın on yıl süren bu saltanatı zamanındaki siyasi faaliyetleri hakkında yukarıdaki notlarda geçen mehazlara bakılabilir. Eretna Kayseri'de, karısı Suli Paşa Hatun için yaptırmış olduğu Köşk Medrese içindeki kümbette medfundur. Köşk Medrese'nin yakında teşhis ettiğimiz, aynı zamanda Bünyan Ulu Camii ve yukarıda geçen Emir Şahab Türbesini de yapan mimarı Kaluyan bin Kara Bula hakkında Vakıflar Dergisi'nin XXVII. sayısındaki makalemize bakılabilir. Buradaki "Bula" isminin menşei üzerinde yukarıda geçen Menakibü'l-ârifin neşrinin ikinci cildinde Prof. Dr. Tahsin Yazıcı tarafından durulmuştur (s. 15-17). Yine bu ismin Türkçe unvan olarak kullanıldığına dair Prof. Dr. Fuat Köprülü tarafından Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası'nın ikinci cildinde, Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün *Hristiyanlaşan Türkler* isimli eserinde (s. 61) bilgi verilmiştir.

bulan Karanbük Zaferinden önce, yani istiklâl için henüz gücünü tam olarak isbat imkânını elde edemedi, 742 ve 743 yıllarında bastırmış olduğu sikkelerdir. Bunlar, o yıllarda karşısında büyük tehdit unsuru olan Çobanlı Şeyh Hasan'ın hâkim olduğu ve Onun tarafından hükümdar yapılan, İlhanlılar'ın sultanı Süleyman Han'ın, yüzünde Kelime-i tevhid, arkasında beyzî şekil içinde sultan ismi yazılı olan sikkeleri¹⁵ örnek alınarak bastırılmıştır. O herhalde tedavülde olan İlhanlı sikkelerine uyum için bu tercihini yapmış olmalıdır. Aşağıda görüleceği üzere yine O aynı sebeple ikinci gurup sikkelerinde de, İlhanlılar gibi Uygur-Moğol yazısını kullanmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi Eretna Uygur-Türk asıllıdır. Baskısı pek mükemmel olmayan birinci gurup paraların yüzünde daire içinde, ortada Kelime-i tevhid, etrafında Dört Halife'nin isimleri, arkasında beyzî şekil içinde "Es-Sultanü'l-âdil/Alaü'd-dünya ve'd-din/Halled Allahü mülkühu", etrafında dab yeri ve tarihi yazılıdır (Resim 3, 4). Bu paralardan 742 yılında Ankara (Engürü), Aksaray, Akşehir, Bayburt ve Kırşehir'de, 743 yılında Erzincan ve Bayburt'ta, senesi yediyüz kırklı yıllar olup birler hânesi silinmiş ve okunamıyan Kayseri, Sivas ve Maden Şehir'de basılmış olanlar görülmüştür¹⁶. Buna göre Eretna'nın senesi okunan en eski parası 742 tarihlidir.

Yukarıda bahsedildiği üzere 742 ve 743 yıllarında Eretna'nın sikke kestirdiği şehirlerde veya O'na ait başka şehirlerde son İlhanlı sultanları adına sikkeler kestirilmiştir. Bunlar 742 yılında Samsun'da Toga Timur adına, Tokat'ta Satı Beğ Han (Hatun) adına, Aksaray, Kayseri, Kırşehir, Maden, Konya, Engüriye, Sivas ve Erzurum'da Süleyman Han adına, 743 yılında Samsun'da Satı Beğ adına, Erzurum ve Maden'de Süleyman Han adına bası-

¹⁵ Mübarek, s. 175, 176; Artuk, C. II, s. 812, No. 2343; Aykut, s. 115, 220, 221. Bu sikkelerden kataloglarda görülen örneklerin tarihleri 743 ve 744 tür. Eretna 742 yılında bu tarz sikke bastırmaya başlamıştır. Buna rağmen Eretna'nın, daha mükemmel olan İlhanlı Sikkelerinden örnek almış olduğunu, bu tarz İlhanlı sikkelerinden henüz 742 tarihli örneklerin görülemediğini, büyük devlet İlhanlıların küçük Eretna Beyliğinden örnek almasının mümkün olamayacağını düşünmüyoruz. Ayrıca Ebu Saïd Bahadır Han'ın, 727-729 yılında Kayseri, Sivas, Tokat ve Kırşehir'de bastırmış olduğu sikkelerde de beyzî şekil dik olarak bulunmaktadır. Mübarek, s. 100-102; Artuk, C. II, s. 782, No. 2249, lev. XIV; Aykut, s. 99. Eretna kendi bölgesinde basılmış olan bu sikkeleri de örnek almış olabilir.

¹⁶ İsmail Gâlib, *Takvim-i Meskukat-ı Selçukiyye*, Kos. 1309, s. 106; Ahmed Tevhid, *Meskukat-ı Kadîme-i İslâmiye Kataloğu*, Kısım-ı râbi, Kos. 1321, s. 427, 42; Artuk, C. II, s. 824, No. 2380; Göde, s. 163; Doç. Dr. Kerim Türkmen, Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Eretna Beyliği Sikkeleri, Kayseri 1995, s. 3, 4, 9. Bu son yayında Eretnalılar'ın üçüncü hükümdarı Alaaddin Ali'nin sikkeleri, Alaaddin Eretna'ya ait olarak gösterilmiştir. Yine yayınlarda İlhanlılar'a ait Samsun darb yerli sikkelerin Samsun'da basılmış olabileceği ileri sürülmektedir.

lan sikkelerdir. 743 yılından sonra Anadolu'da herhangi bir İlhanlı sikkesinin bastırıldığı mâlum değildir. Yine aynı tarihlerde Eretna'nın Memluklular adına da sikke kestirmeğe devam ettiğini tekrar belirtelim.

Bu ilk sikkelere göre Eretna, 744 Karanbük savaşından önce de, en az 742 yılında, müstakil hükümdarlık unvanı olan "sultan" unvanını kullanmağa başlamıştır. Halbuki O, 740 yılında yaptırmış olduğu Kayseri Köşk Medresesi kitabesinde "Noyın" (kumandan, prens) unvanını kullanabiliyordu. Sikkelerdeki "es-sultanü'l-âdil" unvanı İlhanlılar'ın çok kullandığı sıfatlardandır.

Eretna'nın ikinci grup sikkeleri, yüzünde orijinal dört yıldız köşeli kavisli şekil içinde Kelime-i tevhid, arkasında Mühr-i Süleyman içinde Uygur harfleri ile "Sultan Eretna" ve "HalledAllahü mülkühu" (Allah mülkünü devamlı eylesin) dua cümlesi, Mühr-i Süleyman'ın köşeleri arasında darb yeri ve senesinin yazılı olduğu orijinal tertipli sikkelerdir (Resim 5, 6). Baskıları mükemmel olan bu sikkelerin küçük motif farklılıkları bulunmaktadır. Bunlardan şimdikiye kadar 750 tarihli, Erzincan'da basılmış bir altın ile¹⁷, 745 yılında Erzincan, Kayseri, Bayburt, 747 yılında Aksaray, Akşehir, Ankara, Kayseri, Sivas, Tokat, Maden, Erzurum, 748 yılında Ankara, Kayseri, Sivas, Bayburt, Maden 751 yılında Erzincan'da basılmış gümüş sikkeleri görülmüştür¹⁸. Bunlardan başka Alaaddin Eretna'nın tarihsiz, tarihleri silinmiş veya baskıda çıkmamış Kırşehir, Maden, Maden Şehir, Karahisar, Köğonya (Karahisar-ı şarkî), Kik (Kiği?), Kayseri, Konya ve Sivasta basılmış gümüş sikkeleri de bulunmaktadır.

Alaaddin Eretna'nın bu grup içinde 750 tarihinde Erzincan'da bastırılmış olduğu altın sikke dikkat çekicidir. Çağdaş beylikler içinde basılabilmiş tek altın örnek bu sikke olmaktadır. Bu dönem bütün beyliklerin bilinen sikkeleri gümüştedir. Altın sikke basmak, devletin iktisadî durumunun ulaştığı zenginliği göstermesi bakımından önemlidir. Anadolu Selçukluları II. Kılıç

¹⁷ Mübarek, s. 170 (bu sikke ve 745 tarihinden sonra basılan aynı tertipteki diğer sikkeler yanlışlıkla Süleyman Han'a ait olarak gösterilmiştir); Artuk, C. II, s. 823.

¹⁸ Mübarek, s. 178, 179, 186; Artuk, C. II, s. 824, No. 2379. 754 yılında Erzincan'da basıldığı belirtilen bu son sikkenin tarihi ya hatalı basılmış veya doğru okunamamıştır. Zira 752 yılında Eretna'nın vefat ettiği kesindir. Yayınlanan sikkelerin vermiş olduğumuz, buradaki ve makalemizin diğer bölümlerindeki sikkeler hakkında kendi koleksiyonlarından ve başka koleksiyonlardan bilgi aktaran nümismatlar, Alanya'da Sayın Ömer Diler'e ve Balıkesir'de Sayın Tuncer Şengün'e teşekkür ederim.

Arslan, Osmanlılar Fatih Sultan Mehmed zamanında ancak altın sikke bastırabilmişlerdir.

Alaaddin Eretna'nın üçüncü gurup sikkelerine gelince; baskısı bozuk olan bu gümüş sikkelerin belki de Eretna'nın saltanatının ilk zamanlarında biraz acemice hazırlanmış olduğu tahmin edilmektedir. Bu guruptan incelenen örnekler, Eretna'nın birinci gurupta tarif edilen beyzî motifli bir sikkesi ile bir arada bulunmuştur. Sikkelerin özelliği İlhanlılar'da Olcaytu Hüdabende Mehmed ve Ebu Said Bahadır Han'ın bazı sikkelerinde yazılı "Es-sultanü'l-mevlâ" ibaresindeki¹⁹ "El-mevlâ" (المولى efendi, şanlı, şerefli, mâlik) kelimesinin bunlara yazılmış olmasıdır. Bu sikkeler de iki tip basılmıştır. Birinci tipte mevla kelimesi, Kelime-i tevhid'in olduğu yüzde, en üstte yazılmış olup, arkasında"...../Es-Sultanü'l-âzam/Alaü'ddünya ve'd-in/halled Allahü mülkühü" yazılıdır (Resim 7, 8). İkinci tipte ise bu kelime sikkenin arkasının üst kısmına yazılmış olup, diğer ibareler ve yüzdeki kelime-i tevhid aydır (Resim 9, 10). Çok bozuk ve aceleyle getirilmiş olarak basılan bu sikkelerde açıkça belli olmayan bazı kısa ibareler de bulunmaktadır. Bunlarla herhalde darb yeri ve senesi yazılmak istenmiştir. Bu paraların İlhanlı veya Memlûklular'dan çekinildiği bir dönemde bastırılmış olduğu söylenebilir.

GIYASEDDİN MEHMED VE İZZEDDİN CAFER

Eretnalı devletinin kurucusu Alaaddin Eretna H. 753, M. 1352 yılında öldüğünde (Kayseri'de karısı Suli Paşa Hatun için yaptırmış olduğu Köşk Medresesi kümbetinde gömülüdür) Cafer ve Mehmed isimli iki oğlu kalmıştı. Şeyh Hasan (herhalde hâmisî Celayir Şeyh Hasan'ın ismini vermiştir) isimli büyük oğlu hayatında iken vefat etmişti. Eretnalı ümera ve ülema'nın ittifakıyla tahta, büyük şehzade Cafer Bey değil de küçük kardeş Mehmed Bey çıkarılmıştır. Gıyaseddin unvanını alan Mehmed Bey yaşının küçük ve kendisinin dirayetsiz olması sebebi ile idarede kendisini tahta çıkaran emirler söz sahibi olmuşlar ve ülkede karışıklıklar başgöstermiştir. Ayrıca zayıf ve eğlenceye düşkün olan Sultan, yaşlı ve tecrübeli emir ve ülemayı bir tarafa bırakıp yaşındaki gençlerle düşüp kalkıyor ve eğlenceye devam ediyordu. Bu durumdan hoşnut olmayan bir kısım devlet adamı bir müddet sonra hapiste bulunan ağabeyi Cafer Beyi getirip Onun yerine sultan ilan etmişlerdir

¹⁹ Mübarek, s. 63, No. 85, s. 70, No. 102, s. 74, 75, No. 113, s. 86, No. 129; Artuk, C. II, s. 777, No. 2235, s. 779, No. 2242. Bu grupta incelenen sikkeler Kayseri'de Dr. Mahmut Telcioğlu'nun özel koleksiyonunda bulunmaktadır. Kendisine teşekkür ederim.

(755/1354). Mehmed Bey de kaçarak Konya'ya gitmiş ve Karamanoğullarına sığınmıştır. İzzeddin unvanını alan Cafer Bey idareye, Mehmed Bey taraftarı emirleri etrafından uzaklaştırarak başlamıştır. Bu şekilde mağdur olan emirler tekrar Mehmed Beyi tahta çıkarmak için faaliyete geçmişler ve Ona Karamanoğlundan yardım istemeyi tavsiye etmişlerdir. Bunun üzerine Lârende (Karaman) merkezinde bulunan Karamanlı Beyi Süleyman Bey, Eretnalı Mehmed Beyi tahtına iade etmek için kuvvetleri ile Kayseri'ye göndermiş, Erciyes eteklerinde yapılan savaştan sonra Cafer Bey kaleye çekilmiş ise de, emirlerinden Kutluşah, mukabil olarak Konya'yı tehdit edip sonra da ele geçirmesi üzerine (755/1354) teşebbüs akâmete uğramıştır. Karamanlılar'ın mühim şehirlerinden olup Lârende'den sonra uzun yıllar bu beyliğin başkenti olacak olan Konya'nın, Alaaddin Eretna Beyin burada kesilmiş sikkesi olduğuna göre, Eretna'dan sonra Karamanoğullarına geçmiş, Kutluşah tarafından ikinci defa alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu hâdiseler üzerine Mehmed Bey tek başına Karamanlılar yanından ayrılıp perişan vaziyette gizlice Sivas'a gelmiştir. Onun bu haline üzülen, beylik içinde Sivas, Konya, Amasya ve Tokat'a hâkim güçlü vâli Hacı Kutluşah ile Onu ilk defa tahta çıkaran Vezir Hoca Alişah, Mehmed Beyi Sivas'tan alıp tekrar bey yapmak üzere Kayseri'ye Câfer Bey üzerine yürümüşlerdir. İki kardeş ve taraftarları emirlerin Kayseri yakınında Kızılırmak üzerindeki Tekgöz Köprüsü civarında, 756/1355 yılında yapmış oldukları savaşta Câfer Bey ve tarafı mağlub olmuş, Mehmed Bey tekrar sultan ilân edilmiştir. Câfer Bey de Mısır Memlûklularına iltica ederek orada vefat etmiştir²⁰.

H. 755 ve 756 (M. 1354-1355) yıllarında bir yıldan az bir süre saltanatta bulunan Câfer Bey'in sikke kestirip kestirmedeği belli değildir. Onun da bu süre içinde hükümdarlığının tescili bakımından para bastırması kuvvetle mutemeldir. Babası Alaaddin Eretna'nın sikkeleri tarzında olup iki yüzü de Mühr-i Süleyman motifli bir sikkenin Ona ait olabileceği ihtimal dahilindedir. Yüzünde, iki çizgili Mühr-i Süleyman içinde Kelime-i tevhid ve Mühr-i Süleyman'ın köşeleri arasında, çevredeki daireyle kalan boşluklarda Dört

²⁰ Yukarıda bahsi geçen Uzunçarşılı, Sümer ve Göde'ye ait eserlere ve Şikâri'nin Karamanoğulları Tarihi'ne (Yay. mesut Koman, Konya 1946) bakınız. Ayrıca Prof. Dr. Osman Turan, İstanbul'un Fethinden Önce yazılmış Tarihi Takvimler, Ank. 1984, s. 71, 73. Yaluzgöz-Tekgöz civarında Ahmet Hisari mevkiinde (şimdi merkez Yuvalı Köyü yakınında) 652/1254 yılında yine Selçuklu iki kardeş, II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan saltanat mücadelesi için savaşmışlar, ağabey Keykâvus gâlib gelmişti, İbn Bibi, El-Evamirü'l-alâiye Fî'l-Umuri'l-Alâiye, çev. Mürsel Öztürk, Ank. 1996, C. II, s. 136-142.

Halife'nin isimleri, arkasında noktalı ve çizgili Mühr-i Süleyman içinde "Es-Sultanü'l-âzam/Ed-dünya ve'd-din/Halled Allahü mülkühu", Mühr-i Süleyman'ın köşeleri arasında "Duribe.... (siline)" yazılı gümüşsikke (Resim. 11, 12) Câfer Bey'e ait olabileceğini düşündürmektedir. Câfer Bey'in unvanının İzzeddin olduğu veya Zeyneddin yahut Şerafeddin olabileceği belirtilmektedir²¹, O'na ait elimizde bulunan tek belge olan Kayseri'de Seyyid İsa Zaviyesi vakfiyesinde künyesi, "El-e'azzü'l-ekremü'l-mükerrem sâhibü's-seyf-i ve'l-kalem râfiü'l-kadr-i ve'l-ilim Câfer Beğ bin el-merhumü'l-mağfurün-leh es-sâid eş-şehid Es-Sultanü'l-âzam Sultan Eretna" olarak yazılıdır²². Tarihi yanlış olarak kopya edilmiş bulunan vakfiyede Câfer Bey görüldüğü gibi açıkça herhangi bir unvanla anılmamıştır. Burada "Ea'zzü'l-ekremü'l-mükerrem" olarak övülmesinde O'nun unvanının "İzzeddin" olabileceği ortaya çıkabilir. Eğer herhangi bir unvan kullanmamış ise bahis konumuz sikkedeki "ed-dünya ve'd-din" şeklinde yazılan ibare bir anlam kazanmış olur. Yani herhangi bir unvan kullanmayan Câfer Bey parasında "Es-Sultanü'l-âzamü'd-dünya ve'd-din" (dünya ve dinin büyük sultanı) gibi şimdiye kadar görülmemiş bir terkip kullanmıştır denilebilir. Yine yukarıda Demirtaş'a ait olabileceğini belirttiğimiz sikkelerin Câfer Bey'e ait olabileceğini düşünenler de bulunmaktadır. Vakfiyede babası Eretna Sultan olarak anıldığı halde Câfer Bey'den sadece "Beğ" olarak bahsedilmesi, O'nun vakfı Sultanlığı sırasında yapmamış olabileceğini akla getirmektedir. Aksi takdirde kendisini "Es-Sultânü'l-âzam (belki) İzze'd-dünya ve'd-din Câfer" olarak yazdırması gerektirdi.

İzzeddin Câfer'e ait olabilecek başka bir gümüş sikke Tuncer Şengün koleksiyonunda bulunmaktadır. Sikkenin yüzünde Câfer Bey'in kardeşi Gıyaseddin Mehmed'in ve İlhanlılar'dan Anuşirvan'ın bir tip sikkelerinin tertibine benzer ancak burada yüzde üç köşeli şekil içerisinde ortada "Ali", etrafında üçgen şeklinde Kelime-i terhid, şeklin dış kenarlarında da diğer üç halifenin isimleri yazılı olup; arkasında "Es-Sultanü'l-âzam İzze'd-dünya ve'd-din halled'Allahü Mülkehu (darb yeri.)" yazılıdır (Resim 13, 14). Bu dönemde kullanılan ön yüz tertibi ve arkada "İzzeddin" unvanı ile bu sikkenin Câfer Bey'e ait olması kuvvetle muhtemeldir. Sikke hakkında bilgi veren ve resmini Câfer Bey'e ait olması kuvvetle muhtemeldir. Sikke hakkında bilgi veren ve resmini gönderen koleksiyoncu Tuncer Şengün'e teşekkür ederim.

²¹ Göde, s. 90, 94.

²² Göde, s. 170. Vakfiyede geçen Sırsaray Nahiyesi, Kayseri'de Erkilet'in kuzeyinde, yerini bugün de Erkiletler'in bildiği terk edilmiş bir yerleşme yeridir.

1355 yılında ikinci saltanat dönemine başlayan Mehmed Bey, yine eskisi gibi bu dönemini de eğlence ve kendisine ihanet eden emirleri ile mücadele ederek geçirmiştir. Mehmed Bey'in teşviki ile öldürülen Karamanoğlu Süleyman Bey'in yerine 1361 yılında geçmiş bulunan Alaaddin Bey, ağabeyi Süleyman Bey'in intikamını almak üzere eski dostu Mehmed Bey üzerine yürüyerek onu mağlub edip Konya'yı geri almıştır²³. Mehmed Bey daha sonra Osmanlılar'a geçen Ankara'yı geri almak için teşebbüse gemişse de bunda muvaffak olamadığı gibi ülkesinde bulunan karışıklık unsuru Moğol aşiret kuvvetleri tarafından arka arkaya mağlub edilmesi üzerine otoritesi iyice sarıslmış, nihayet Karamanoğlu Süleyman Bey gibi kendi emirleri tarafından 767/1365 yılında Sivas'ta öldürülerek cesedi Kayseri'deki aile mezarları olan Köşk Medrese içindeki kümbete defnedilmiştir²⁴.

Gıyaseddin Mehmed'in bastırmış olduğu paralar iki grupta toplanabilir. Birinci tip paraları yüzde, ortada daire içinde Dört Halife'den Hz. Ali'nin isminin yazılı olduğu, bunun etrafında, kavisli üçgenler içinde diğer Halifeler olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın isimlerinin yazılı bulunduğu, bu üçgenler ile çevre daire arasında kalan üç boşluğa Kelime-i tevhid'in yerleştirildiği; arkada "Mehmed Eretna/Es-sultanü'l-âzam/Gıyâse'd-dünya ve'd-dîn/Halled Allahü mülkühu" ile alta darb senesi (bazılarında yazılmamış) ve yerinin yazıldığı paralardır. Bu paraların kompozisyonuna, İlhanlılar'dan Anuşirvan'ın (745/1344), yüzünde ortada Ali, etrafında üçgen şeklinde Kelime-i tevhid yazılı olan sikkeleri örnek olmuş gibidir²⁵. İkinci tip paralara ise, yüze düz olarak Kelime-i tevhid ve etrafına Dört Halife'nin isimleri, arkaya aşağı yukarı birinci tipteki ibareler yazılmıştır. Gıyaseddin Mehmed'in şimdiye kadar Eretnalılar ve sikkeleri ile ilgili yayınlarda ve özel koleksiyonlarda şu tarih ve darb yerlerinde basılmış sikkeleri görülmüştür: 757 Bayburt; 761 Erzincan, Erzurum, Harput, Konya, Kırşehir, Mâden, Malatya, Samsun, Sivas, Tokat; 762 Bayburt, Larende; tarihi olmayan veya silinmiş, yahut baskıda çıkmamış olanlar Aksaray, Amasya, Ankara, Bayburt, Beyşehir, Erzincan, Erzurum, Kayseri, Maden Gümüş Pazar, Maden Şehir, Niksar?, Samsun, Sinop, Sivas ve Tokat²⁶. Görülüyorki Mehmed Bey zama-

²³ Şikâri, s. 84, 91, 92, 94, 96.

²⁴ Halil Edhem, Kayseriye Şehri, İst. 1334, s. 109-116; Göde, s. 100, 101; Turan, Tarihi Takvimler, s. 13, 73. Uzunçarşılı, Mehmed Bey'in ölümünde 25 yaşında olduğunu belirtiyorsa da (Eretna Devleti, s. 180), aşağıda bahsi geçeceği üzere, Onun ölümü üzerine tahta geçen oğlu Alaaddin Ali'nin 13 yaşında bulunması, Ölümünde yaşının çok daha ileride olduğunu ortaya koymaktadır. Yoksa, Alaaddin Ali Mehmed Bey'in en büyük çocuğu olmuş olsa dahi Onun 10 yaşlarında çocuk sahibi olduğu neticesini ortaya korki bunun imkansızlığı açıktır.

²⁵ Mübarek, s. 185, No. 361; Artuk, C. II, s. 814, No. 2347; Aykut, s. 118.

²⁶ Gâlib, s. 106-108; Tevhid, s. 430-436; Artuk, C. II, 824, 825. Yayınlarında bulunmayan paralar Tuncer Şengün ve Ömer Diler koleksiyonlarından alınmıştır, kendilerine teşekkür ederim.

nında da Eretnalılar Anadolu'nun orta ve doğu bölümündeki bütün mühim şehirlerde sikke kestirmişlerdir. Bu 21 darb yerinde basılmış sikkelerden tarihi okunanların hemen tamamı (757 ve 762 yılında iki şehirde basılmış olanlar hariç) 761 yılına aittir. 753 yılında vefat eden devletin kurucusu ve Mehmed Beyin babası Alaaddin Eretna'dan sonra, 761 yılına kadar sekiz yıl sikke kestirilmemiş olması, hele problemlili şekilde iki defa ağabeyinin yerine tahta çıkan Mehmed bey'in, hükümdarlık alâmeti olan kendi adına sikkeyi bu tarihlerde hemen kestirmemiş bulunması mümkün gözükmemektedir. Büyük bir ihtimalle birinci tip sikkelerinden tarihsiz olarak basılmış olanlar onun ilk bastırıldığı sikkelerdir veya ileride bu devre ait sikkeler de ele geçebilecektir. Yine 761 ve 762 yılından Mehmed Beyin ölüm tarihi olan 767 yılına kadar da sikke kestirilmemiştir. Bu husus ta dikkat çekicidir.

Burada üzerinde durmak istediğimiz önemli bir konu da Mehmed Bey'in, Karamanoğulları'nın o dönemdeki ikinci mühim şehirleri olan Konya'da ve bilhassa başşehirleri Lârende (Karaman) de sikke kestirmiş olmasıdır. yukarıda görüldüğü gibi Konya Alaaddin Eretna zamanında Eretnalılar'ın eline geçmiş, burada para bastırılmış, fakat daha sonra Karamanlılar burayı geri almışlardır. Şehir Cafer Bey zamanında 755/1354 yılında, Eretnalı emirlerden Hacı Kutluşah tarafından tekrar alınmıştır. Bu tarihten 762/1361 yılında Karamanoğlu Alaaddin Bey tarafından geri alınmasına kadar²⁷ Eretnalı hâkimiyetinde kalmış ve tabii ki diğer şehirlerde olduğu gibi bu mühim merkeze de sikke kestirilmiştir. Bu hâdis ve Mehmed Bey'in Lârende'yi ele geçirmesi ile ilgili diğer olaylar, Karamanoğulları'nın özel tarihi (destanları) olan Şikârî'de teferruatıyla anlatılmaktadır. Eserde bu konuda verilen bilgiler özetle şöyledir: Mehmed Bey devlet işlerini bırakıp zevk ü safâ ile meşgul olduğundan beyleri onu tahtan indirip yerine Câfer Bey'i geçirdiler. O da Konya'ya gelerek Karamanlı Beyi Süleyman Bey ve dostu olan kardeşi Alaaddin Bey'den yardım istedi. Karamanlı kuvvetleri Mehmed Bey'le birlikte, onu tekrar tahta çıkarmak için Kayseri üzerine yürüdülerse de karşılık olarak Eretnalı emirlerden Moğol asıllı Hacı Kutluşah kuvvetleri ile gelip Konya'yı muhasara etti. Bunun üzerine Karamanlı kuvvetleri ve Mehmed Bey Konya'ya döndüler. Mehmed Bey Konya'da, Karamanlı başkenti Lârende (Karaman) den çağırıldığı dostu Alaaddin Bey'le buluştu (s. 66, 67). Hacı Kutluşah Konya içinden işbirlikçiler elde edip şehri ele geçirdi. Mehmed Bey ve Konya'nın Karamanlı vâlisi olan Süleyman Bey'in diğer

²⁷ Konya'nın fethi tarihini Takvimler Mehmed Bey'in ölümünden sonra 768/1366-67 yılında gösteriyorlarsa da (Turan, s. 32, 48), Şikârî'ye göre Mehmed Bey'in son günlerinde 766/1364-65 yılında, Moğol gurupların Kayseri'yi ele geçirmelerinden istifade eden Karamanoğlu Alaaddin Bey tarafından geri alınmıştır (s. 100-102); Sümer, s. 123, 126, N. 71.

Kardeşi Dâvud bey kaçtılar, Mehmed Bey Sivas'a, Dâvud Bey de Lârende'ye gittiler. Sivas'a gelen Mehmed Bey'in perişan hâline acıyan Eretnalıların ileri gelen emirlerinden Hoca Ali ve kardeşi İbni Kürd, Mehmed Bey'e taraftar olarak Onu alıp kuvvetleri ile Sivas'tan Kayseri üzerine yürüdüler. Câfer Bey'in kuvvetleri ile Kızılırmak kenarında (Yalnız Göz-Tekgöz Köprüsü mevkiinde) savaşan Mehmed Bey'in müttetikleri Câfer Bey taraftarlarını mağlub edip Kayseri'ye girerek Mehmed Bey'i tekrar Eretnalı tahtına oturtular (1355). Câfer Bey kaçtı ve sonunun ne olduğunu kimse bilemedi. Bu hâdiselerden sonra Mehmed Bey'i Alaaddin Bey Sivas'ta ziyarete geldi. Karşılıklı birbirlerine silah çekmemek üzere anlaşıp ayrıldılar. Karamanoğlu Süleyman Bey kardeşi Alaaddin Bey'i, sürekli olarak Mehmed Bey'den hayır gelmiyeceği hususunda uyarıyordu (s. 68-70). Mehmed Bey'in, veziri Hoca Ali ve kardeşi ile arası açıldı. Onlar gelip Mehmed Bey'i Kayseri'de tahtan indirerek zindana haps ettiler. Mehmed Bey durumunu gizlice bir mektupla Alaaddin Bey'e bildirdi ve yardım istedi. Süleyman Bey yine karşı çıktı ise de Alaaddin Bey dostu Mehmed Bey'e yardım için Kuvvetleri ile Kayseri'ye yürüyüp Mehmed Bey'i kurtardı ve tahtına iade etti (s. 72, 73). Hoca Ali ve kardeşi tekrar Sivas'tan Kayseri üzerine yürüdüler, Mehmed Bey'de kaçarak Lârende'ye geldi. Hoca Ali ve Kardeşi Aksaray üzerinden Konya'ya gelip Hacı Kutluşah ile buluştular. Süleyman Bey Kayseri'ye, Eretna emirlerine, neden beylerini bırakıp âsilere razı oluyorsunuz diye mektup yazdı. Sonra emirleri kumandasındaki büyük kuvvetlerini Mehmed Bey'le birlikte Hoca Ali ve kardeşi üzerine gönderdi. Alaaddin Bey'de Konya üzerine yürüdü. Uzun mücadeleler neticesi Hoca Ali ve Kardeşi mağlub edildi. Onlar Sivas'a kaçtılar, Mehmed Bey Kayseri'de tekrar tahta çıkarıldı (s. 74-79). Sonra Süleyman ve Alaaddin Beyler gelip Konya'yı işgalden kurtarıp geri aldılar. Süleyman Bey Alaaddin Bey'i Konya vâililiğine tayin ederek Lârende'ye döndü. Hoca Ali ve Kardeşi tekrar Mehmed Bey üzerine bir teşebbüste daha bulundular ise de Mehmed Bey onları altedip ortadan kaldırarak Sivas dahil bütün Eretnalı ülkesine hâkim oldu (s. 80, 81). Alaaddin Bey, Mehmed Bey'in veziri İsmail Ağa'ya ait eski mülkleri olan Beyşehir'i ele geçirdi. İsmail Ağa ve kardeşi Kutluşah bu sebeple şikayette bulunarak Mehmed Bey'i Alaaddin Bey'e karşı kışkırttular. Mehmed Bey önce Süleyman Bey'e bir mektup göndererek bu tecavüzdən vaz geçilmesini istedi. Kabul edilmeyince harekete geçip Aksaray'a geldi. Burada vâli bulunan Süleyman ve Alaaddin Beylerin kardeşleri Davud Bey'i yakalayıp Kayseri'ye göndererek hapsedirdi. Süleyman Bey Mehmed Bey'e bir mektup yazarak bunu yapmasının doğru olmadığını ve kardeşini bırakmasını istedi. O da kethüdası İsmail Ağa ve kardeşine yapılan fenalıklar dolayısıyla bunu kabul etmeyeceğini bildirdi. Sonra Dulkadiroğlu'nun araya girmesi ile sulh yapıldı (s. 82-85). İsmail Ağa

Mehmed Bey'in yanından ayrılıp Beyşehir'i'ne gelmek üzere yola çıktı. Yolda kendisine hücum eden Alaaddin Bey Onu yaralayarak ele geçirdi. Lârende'ye götürülen İsmail Ağa'yı Süleyman Bey affedip hizmetine aldı. Mehmed Bey bunun üzerine Karamanlılar'ın başşehri Lârende'ye yürüdü ise de anlaşma yaparak geri döndü. Daha sonra Lârende'de kendisine taraftar olan Karamanlılar, Süleyman Bey'e bir suikast hazırladılar ve Onu 762 Rebiülevvel (1361) de şehid ettiler. Süleyman Bey'in yerine Kasım isimli birini çıkararak âsiler Mehmed Bey'i de davet ettiler. Mehmed Bey Konya önüne gelip buradaki Alaaddin Bey'in kuvvetleri ile savaşa girişti. Uzun mücadele oldu. Sonunda hile ile Mehmed Bey'in kumandanı Ata Bey Konya'ya girip Alaaddin Bey'i yakalayıp hapsedti. Mehmed Bey Konya'ya girerek Karamanlı tahtuna çıktı. Alaaddin Bey, öldürülmesi kararlaştırılan günden bir gün önce gizlice, adamlarının yardımı ile hapisten kaçıp perişan vaziyette dağlara sığındı. Beyşehir hâkimi İsmail Ağa ve Alaaddin Bey'in kardeşi Davud Bey Onu kurtararak Beyşehir'e götürüp Süleyman Bey'in yerine beyliğini ilan ettiler. Mehmed Bey ise Konya'ya bir emirini koyup Sivas'a geri döndü. Alaaddin Bey önce Lârende üzerine yürüyüp burasını âsilerden geri aldı. Karaman tahtuna çıkararak onları cezalandırdı. Sonra Konya üzerine yürüdü. Uzun mücadeleler sonunda Mehmed Bey'in emiri Ali Zerger'den Konya'yı da aldı (s. 86-102).

Görüldüğü gibi eserden Karamanlı ülkesinin (Lârende-Konya) 762 yılında Eretnalıların veya onların taraftarlarının eline geçtiği anlaşılmaktadır. Şimdiye kadar bilinmeyen, Lârende'de basılmış 762 tarihli Eretnalı sikkesi bu hâdiselerin kesin delili olmakta ve Şikârî'yi doğrulamaktadır. Mehmed Bey'in diğer sikkelerinden farklı şekilde basılmış bulunan 1, 47-1, 48 gr. ağırlığında, 21-22 mm. çapında bulunan bu gümüş sikkenin

Yüzünde daire içinde

Arkasında ortada kare içinde

السلطان

سنة اثنين

الاعظم محمد

ستين

بن ارتناحد

سبعمائة

الله ملكه

ضرب لارفدا

etrafında

ابوبكير عمر عثمان على

yazılıdır (Resim 15, 16). Bu konuda daha enteresan bir durum, aynı tarihte yine Lârende'de Mısır Memluklu sultanı En-Nâsır Nâsireddin (Hasan)

namına sikke kestirilmiş olmasıdır. Alman nümizmat Johann Christoph Hinrichs'in bildirmiş bulunduğu²⁸ bu sikke ile (sikkenin arkası, Mehmed Bey'in yukarıdaki sikkesinin arkasının aynı kalıbıyla basılmıştır) Gıyaseddin Mehmed Bey'in Lârende'de bastırıldığı kendi sikkesinin yanında Memluklular nâmına da sikke bastırarak bu beyliği ele geçirmesi sebebi ile Memluklular'dan doğacak husumeti önlemeğe çalıştığı düşünülebilir. Bir başka ihtimal ise Lârende'deki Eretnalı taraftarı isyancıların, Eretnalıların ayrılmasından sonra Memluklu himayesine girdikleri veya girmek istedikleri için bu sikkeyi bastırmışlardır. Yahut ta Süleyman Bey'in yerine geçen Alaaddin Ali Bey, Eretnalılar'a karşı Memluklu himayesini sağlamak için bu sikkeyi bastırmıştır. Tarihi kayıtlara göre Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey, 767 yılında, Gıyaseddin Mehmed Bey'in ölümü üzerine, 768/1366 yılında Konya'ya alınıp ve Karamanlı Beyliğine başkent yapmış, bunu takiben eski Eretna şehirlerinden Aksaray ve Niğde'yi istilâ edip Kayseri'ye dayanarak bu şehri dahi bir müddet sonra ele geçirmiştir²⁹.

ALAADDİN ALİ

Gıyaseddin Mehmed'in 767/1365 yılında Sivas'ta emirleri tarafından katledilmesi üzerine yerine oğlu Alaaddin Ali (çağdaşı Karamanlı beyi ile aynı isimde), on üç yanında (doğumu Ocak 1353) tahta çıkarılmıştır³⁰. Babası gibi kabiliyetsiz ve ahlak zâfiyetinde olan bu hükümdarın en yakın destekçisi, atalarından tevarüs eden Kayseri Kadılığında bulunan ve sonradan emirleri arasına katılıp devlet idaresine iştirak ederek vezir olan Kadı Burhaneddin Ahmed olmuştur. Kadı Burhaneddin, Ali Bey'in ölümünden sonra da Eretnalı Devletini ele geçirip sultan olacaktır. Yaşının küçüklüğü ve liyakatsızlığı sebebi ile emirleri elinde oyuncak olan Ali Bey'in saltanatının ilk yıllarından itibaren bu emirler, sahip oldukları şehirlerde merkezî idareden kopup müstakil hareket etmeğe başlamışlardır. 777/1375-76 yılında ansızın Kayseri'ye hücum eden Karamanoğlu Alaaddin Bey, şehirde eğlenmekte olan Ali Bey'i kaçırarak burasını ele geçirmiştir. Şehri Karamanlılardan Kadı Burhaneddin, bir müddet sonra kendi kuvvetleri ile kurtarmıştır. Maraş'taki Dulkadiroğulları, Kayseri'nin Pınarbaşı ve çevresini ülkelerine katmışlardır. Devletin başında bulunan Sivas hakimi Hacı İbrahim hükümdar gibi hareket

²⁸ Anadolu Selçuklu sikkeleri hakkında kapsamlı bir çalışma yaparak yayına hazırlayan araştırmacı, yine Memluklular adına Anadolu'da basılan sikkeler konusunda, Tübingen Üniversitesi İslâmî sikkeler bölümüne bakan Dr. İlich ile birlikte hazırladıkları kitaplarının yayımlanacağını haber vermiştir. Ancak araştırmalarında Memluklular adına Eretna şehirlerinde basılmış herhangi bir sikkeye rastlamadığını belirtmiştir.

²⁹ *Tarihî Takvimler*, s. 71; Sümer, s. 126; Göde, s. 104.

³⁰ *Tarihî Takvimler*, s. 70, 71.

ediyor, kendisine muhalif gördüğü diğer emirleri tasfiye ediyor ve hattâ Ali Bey'i de ortadan kaldırarak kendisini sultan yapma teşebbüslerinde bulunuyordu. Bunun için göçebe Moğol oymaklarından Samağarlılar'ın desteğini almak için reisleri Hızır Bey'i Kayseri Valiliğine getirip kızı ile de evleniyordu³¹. Sultan'ı da Sivas'ta hapsedip dışarı ile irtibatını kesmişti³². Ancak bir müddet sonra halkın tepkisi üzerine tekrar serbest bırakmak zorunda kalmıştı. Hacı İbrahim Moğol güçleri ile yaptığı savaşta öldürülünce kölesi Hacı Mukbil Sultan Alaaddin Ali'yi yine muhafaza altına almıştı. Bunun üzerine Ali Bey Kadı Burhaneddin Ahmed'den yardım istemiştir. Kadı Burhaneddin tahımı Alaaddin Ali'ye iade edip bazı şartlarını da kabul ettirmiştir. Bu arada Hacı Mukbil de öldürülmüştür. Sultan 780/1378 tarihinde Kadı Burhaneddin'i devletin vezirlik makamına getirmiştir. Kadı Burhaneddin'in kabiliyeti ve tecrübesi sayesinde ülke asayişe kavuşmuş, kendisi de gerçek bir sultan olarak hüküm sürmeğe başlamıştır. Bundan sonra veziri ile birlikte önce müstakil hareket eden amasya Emiri Hacı Şadgeldi üzerine bir sefer düzenleyip onu itaat altına almış, sonra Karamanlılar eline geçen Develi Karahisar (Yeşilhisar), Niğde ve Aksaray'a doğru harekete geçilmiştir. Bu seferde Karahisar alınmış, ancak sultanın korkaklığı ve telaşı yüzünden Niğde ve Aksaray alınmadan geri dönmüştür. Daha sonra çıkılan, Niksar'daki isyankar Taceddin Bey üzerine yapılan sefer de aynı sebeple başarısızlıkla neticelenmiştir. 1379 senesinde Erzincan Emiri Mutahharten üzerine yapılan sefer neticesiz kalmış ve büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Mutahharten istiklalini çok ileriye götürerek adına hutbe okutup sikke kestirmiştir³³. Bu arada karışıklık unsuru göçebe Moğol oymakları ile de uğraşmıştır. Nihayet kendisine tekrar başkaldırmış ve düşmanlarına yardım eden Amasya Emiri Hacı Şadgeldi üzerine sefere çıkan Ali Bey 782/1380 yılında yolda hastalanarak vefat etmiştir³⁴. Öldüğünde 28 yaşında bulunuyordu. Yerine küçük yaştaki

³¹ Sivas Vâlisi olup devlete hâkim olan Hacı İbrahim, ülkesinde bulunan Moğol topluluklarından destek almak gayesiyle Samağarlı boyu beyi Hızır Bey'e Kayseri Vâliliğini vermiş ve kızını da kendisine almıştır. Aziz bin Erdeşir-i Esterâbâdi *Bezm ü Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, Ank. 1990, s. 124. Kayseri'de bulunan ve Kapan, Pembe ve Pamuk Hanı isimleri ile anılan, eski Kapan, yeni Camikebir Mahallesi'nde, Bedesten'in bausındaki hanın vakıf kayıtlarında vâkıfın ismi olarak yazılı "Şah Hatun binti Hızır Bey" in (Yasemin Demircan, Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları, Kayseri 1992, s. 54), bahis konusu Moğol beyinin kızı ve Eretna emiri Hacı İbrahim'in karısı olduğu, Kayseri'deki hanı da yapıtıp vakfettiği anlaşılmaktadır.

³² *Bezm ü Rezm*, s. 124.

³³ Mutahharten Timur'un zuhurundan sonra Ona taraftarlığını göstermek için sikkeyi ve hutbeyi Onun adına değiştirmiştir, *Bezm ü Rezm*, s. 418. Mutahharten'in sikkelerinin hiç birinden bugüne kadar ele geçen olmamıştır.

³⁴ *Bezm ü Rezm*, s. 173, 174. Alaaddin Ali Bey için daha geniş bilgi almak üzere yukarıda geçen kaynaklara başvurulabilir.

oğlu II. Mehmed geçirildi ise de 1381 yılı başında Kadı Burhaneddin Ahmed Onu ve saltanata göz koyan diğer emirleri bertaraf ederek Eretna Sultanlığını ele almıştır.

Alaaddin Ali Bey'in sikkelerine gelince; yüzünde kare içinde Kelime-i tevlid ve etrafında ortadaki karenin kenarları hizasında kavisler yapan şekil arasına Dört Halifenin isimleri, arkasında "Es-Sultanü'l-âzam/Alâü'd-dünya ve'd-dîn/halled Allahü mülkühu/duribe..... sene (rakamla tarih ve darb yeri)" yazılı olan paralarda, "halled Allahü mülkühu" ibaresindeki ortada bulunan "Allah" ismi damga gibi noktalı küçük elips içine alınmıştır. Sikkelerde tarihler tamamen rakamlarla yazılmış olup birinde yazım hatası yapılmış, 768 tarihindeki 6 rakamı 2 gibi yazılarak tarih 728 olmuştur. Ali Bey'in bugüne kadar ele geçen paraları, tahta çıkış senesi olan 767/1365 yılına ait Erzincan, Bayburt, 768 senesinde Erzincan, Erzurum, Sinop, Sivas, Tokat ve Köğonya (Şarkî Karaağaç, burada Alaaddin Ali Bey'e ait 766 tarihli bir sikkenin de bulunduğu belirtilmektedir), 771'de Erzurum, 772'de Erzincan, 775'te Tokat, 776'da Sivas ve Tokat, 778'de Erzurum ve 782'de Sivas'ta basılmış olanlar ile tarihsiz olarak Kayseri, Bayburt, Harput, Maden, Malatya, Niksar ve Samsun'da basılanlardır³⁵. Görülüyorki devletin bütün zayıflığına rağmen yine de Kayseri'den Erzurum'a kadar on bir merkezde kesilen bu sikkeler, Eretnalılar'ın Alaaddin Ali zamanında da ülkenin eski sınırlarına yakın hâkimiyet sahasını göstermesi bakımından önemlidir.

Altı ay kadar beylik süresi olan çocuk yaştaki son hükümdar II. Mehmed Bey adına sikke kestirilip kestirilmediği malum değildir. Yerine geçen Kadı Burhaneddin adına kesilmiş bulunan sikkelerden örnekler bulunmaktadır³⁶. Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra da (1398) ülke, Timur istilasına kadar Osmanlılar'a, Yıldırım Bayezid'e geçmiştir.

³⁵ Tevhid, s. 437-439; Artuk, C. II, s. 825, 826; Göde, s. 165; Tuncer Şengün ve Ömer Diler koleksiyonları.

³⁶ Kataloglarda Kadı Burhaneddin'in 782 tarihli ve tarihsiz Kayseri, Sivas, Tokat ve Maden'de basılmış sikkeleri yayımlanmıştır, Tevhid, s. 442; Artuk, C. II, s. 826, 827.

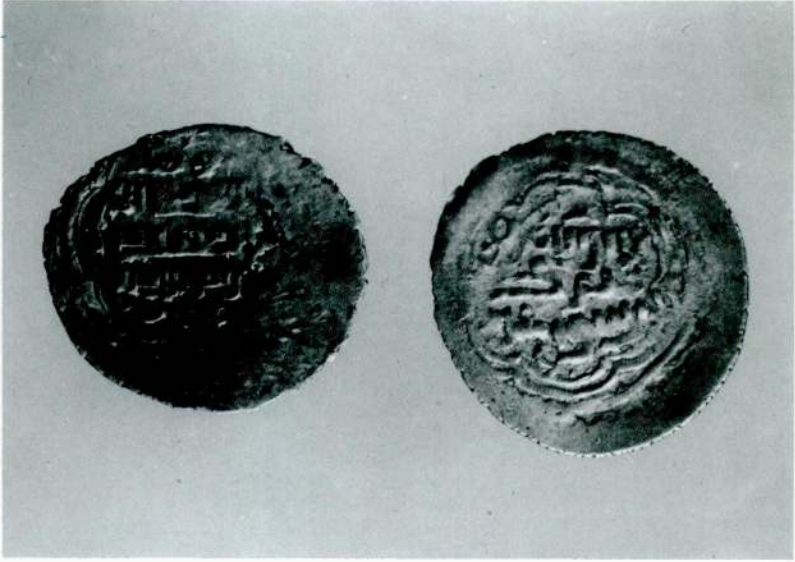

Resim 1 - Timurtaş'a ait olabilecek paranın arkası.

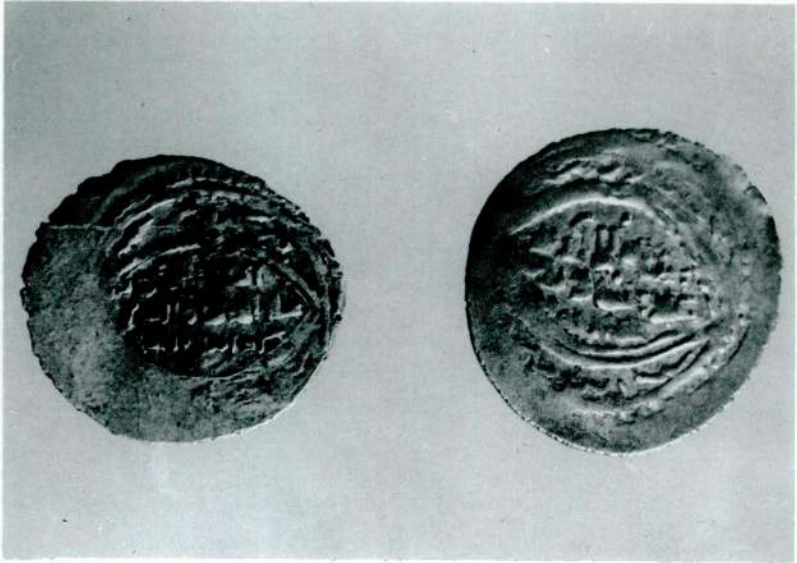

Resim 2 - Timurtaş'a ait olabilecek paranın yüzü (Tuncer Şengün koleksiyonu).

Mehmet Çayırdağ

Resim 3 - Alaaddin Eratna'nın beyzî motifli sikkelerinin yüzü.

Resim 4 - Alaaddin Eretna'nın beyzî motifli sikkelerinin arkası.

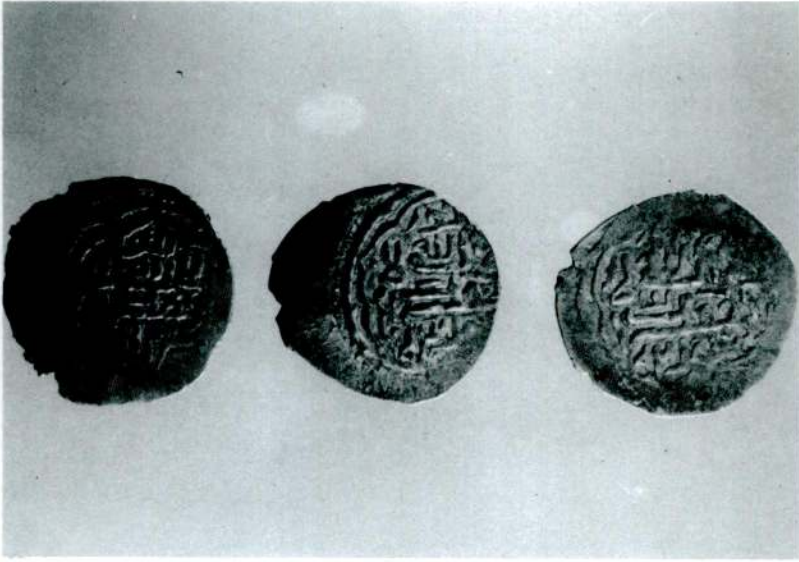

Resim 5 - Alaaddin Eretna'nın Mühr-i Süleyman'lı ve Uygur-Moğol'ca yazılı sikkelerinin yüzü.

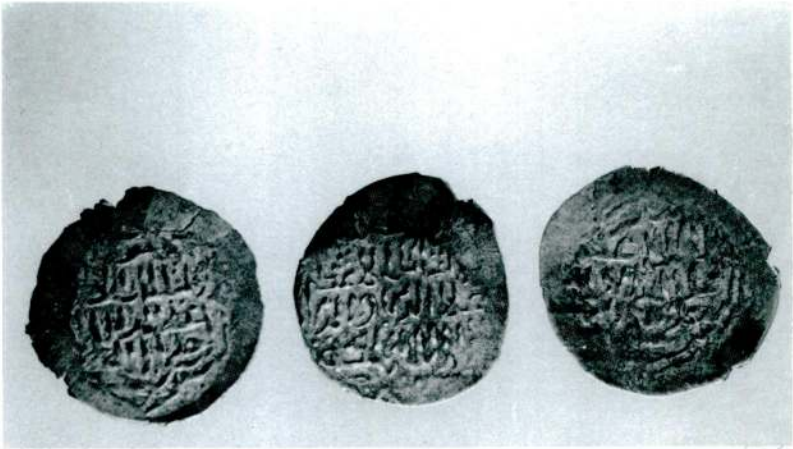

Resim 6 - Alaaddin Eretna'nın Mühr-i Süleyman'lı ve Uygur-Moğolca yazılı sikkelerinin arkası.

Mehmet Çayırdağ

Resim 7 - Alaaddin Eretna'nın yüzünde "El-mevlâ" yazılı paralarının yüzü.

Resim 8 - Alaaddin Eretna'nın yüzünde "El-Mevla" yazılı paralarının arkası.

Resim 9 - Alaaddin Eretna'nın arkasında "El-Mevlâ" yazılı paralarının yüzü.

Resim 10 - Alaaddin Eretna'nın arkasında "El-Mevlâ" yazılı paralarının arkası.

Mehmet Çayırdağ

Resim 11 - Căfer Bey'e ait olabilecek paranın yüzü.

Resim 12 - Căfer Bey'e ait olabilecek paranın arkası.

Resim 13 - İzzeddin Cafer'e ait olabilecek Tuncer Şengün koleksiyonundaki sikkenin yüzü.

Resim 14 - İzzeddin Cafer'e ait olabilecek sikkenin arkası.

Mehmet Çayırdağ

Resim 15 - Mehmed Bey'in Lârende'de basılmış parasının yüzü.

Resim 16 - Mehmed Bey'in Lârende'de basılmış parasının arkası.